

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA KASBIY LEKSIKANING ANTOPOTSENTRIK QIYOSI.

Raximova Go'zal Yuldashovna, Tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrası
mudiri, dotsent

Baxtiyorova Gulasal Hurmat qizi Tarjima nazaryasi va amalyoti 2201 guruhining
1-kurs talabasi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada O'zbek va ingliz tillarida kasbiy leksikaning antopotsentrik qiyosining eng muhim bo'g'ini - ilmiy tadqiqotning yangi ob'ekti bo'lgan lingvistik shaxs tahlil qilinadi. Ingliz, rus va o'zbek tillari misolida xususiyatlari haqida fikrlar yuritiladi.

Kalit so'zlar: antropotsentrizm, frazeologik birliklar, semantika, qiyosiy usuli, qiyosiy tipologik tadqiqot ma'ruzachining til portreti.

So'nggi yillarda O'zbek va ingliz tillarida kasbiy leksikaning antopotsentrik qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan ko'plab monografik ilmiy ishlar amalga oshirildi. Ular frazeologik birliklarning o'ziga xos (individual) xususiyatlariga, turli tizimli tillar frazeologiyasiga, bir xil tuzilish va funksiyaga, frazeologik birliklar tahliliga, ahamiyat berildi. Somatik komponentlar, harakat fe'llari, ranglarning ifodasi, til komponentlari, bir xil semantikaga ega bo'lgan maydonlar va guruhlar va nihoyat, u yoki bu tarzda o'rganilgan tillarning frazeologik asoslari va frazeologik birliklarni o'rganish jarayonida taqqoslash usulini qo'llash olimlar tomonidan munozarali va hatto imkonsiz deb hisoblangan. Lekin 20-asrning 60-yillari 2-yarmida qiyosiy, tizimli-tipologik va hududiy frazeologiya muammolari birinchi marta Samarqandlik tilshunos olimlari L.I.Roizenzon va Yu.Yu.Avalianlar tomonidan muhokama qilindi. Avalianning asarlarida birinchi marta frazeologiyaning shakllanishi va rivojlanishi jarayonida turli xil tizimli va hatto tipologik jihatdan har xil tillarning frazeologiyasini qiyosiy o'rganish muhimligi ta'kidlangan. [1]

Zamonaviy tilshunoslikda qarindosh va turdosh tillar frazeologiyasini qiyosiy o'rganish ingliz, rus va o'zbek tillari frazeologiyasining xususiyatlarini yaxshiroq tushunish,

tilning frazeologik birliklarining mohiyatini aniqlash imkonini beradi. Jumladan, solishtirilayotgan tillarning tabiatiga ko'ra ular qarindoshlik (ingliz va nemis), uzoq qarindoshlik (rus va nemis) bo'yicha farqlanadi; aloqasi yo'q (ingliz va o'zbek tillari); aralash (inglizcha-ruscha-o'zbekcha).

Semantik-tarkibiy tabiati nuqtai nazaridan:

- 1) tuzilishi va vazifasi bir xil bo'lgan frazeologik birliklar guruhi;
- 2) frazeologik birliklar guruhi, shu jumladan semantik jihatdan o'xshash tarkib;
- 3) ma'nosi bir xil bo'lgan frazeologik birliklar guruhi;

4) kasbiy leksikaning antopotsentrik qiyosi; tillar, chunki ular asosan tilda namoyon bo'ladi; ular til ichidagi va tildan tashqari omillar bilan qanday aniqlanadi, somatik frazeologik birliklarning kasbiy leksikaning antopotsentrik qiyosi lingvistik ekvivalentlik darajasi haqidagi savollarga javob topish mumkin bo'ladi. Frazeologik birlikning o'ziga xos xususiyati shundaki, u kichik yoki katta bo'lishidan qat'i nazar, tilning asosiy belgilarini aks ettiradi. Frazeologik birliklar uchun kasbiy leksikaning antopotsentrik qiyosi leksik yoki ibora asos hisoblangan. Frazeologik birliklar bir xil leksik-grammatik tuzilishga ega va turli tillarda bir xil semantikaga ega. [7] Natijada:

- 1) frazeologik birliklarning grammatik xususiyatlari;
- 2) frazeologik birliklarning leksik (tarkibiy) tarkibi;
- 3) frazeologik tizimdagi frazeologik semantika va semantik munosabatlar;
- 4) frazeologiyadagi stilistik xususiyat va hodisalar;

5) frazeologik birliklarning miqdoriy belgilari ilmiy tadqiqot predmeti hisoblanadi.

[2] O'zbek tillari bilan ingliz tilidagi frazeologik birliklar o'rtasida qanday o'xshashliklar bor. Bu kasbiy leksikaning antopotsentrik qiyosini, Ma'lumki, vositalar tarkibiga frazeologik birliklar, leksemalar, sintaktik va morfologik va ularning doimiyliigi kiradi, paradigmatic yoki sintagmatic o'zgaruvchanlik sezilarli darajada cheklangan. Bundan tashqari, bu cheklovlar turli frazeologik birliklar uchun bir xil vaznga ega.

Masalan, quyidagi ingliz frazeologik birligida "paor as a church mouse" artikli mavjud emas, lekin uni alohida frazeologik birliklarda muntazam ravishda "put on a / the face of smth" bilan almashtirish imkoniyati yo'q.

Frazeologik birliklar asosan turg'un tarkibga ega [3] tosh yurak. Agar taqqoslanadigan tillarning kasbiy leksikaning antopotsentrik qiyosini frazeologik birliklari faqat mavhum tasvirga ega model bilan birlashtirilsa, ularning funktsional-semantik korrelyatsiyasi o'z xarakterini yo'qotadi, chunki bunday mavhum modelga ko'ra bir xil ma'noga ega bo'lgan bir qator frazeologik birliklar tuzilishi mumkin. Agar faqat tasvirli mavhum model mos bo'lsa, frazeologik birliklarning funktsional semantik korrelyatsiyasi odatda to'liq emas. [4] so'zlarning o'zaro birikmasidan yasaladi. Shuning uchun u qiyosiy frazeologik tahlilning xususiyatlari - birlamchi tizimlar - lug'at va grammatika hamda ularning frazeologiyada namoyon bo'lish xususiyatlarini hisobga olish zarurligidan kelib chiqqan holda o'rganiladi. [5] Masalan, o'zbek tilidagi Boshini aylantirmoq, ingliz tilidagi smbning boshini aylantirmoq, rus tilidagi birovning boshini aylantirmoq/ burmoq frazeologik birligi rus tilida maqollarda ifodalangan otning aniqligi/ ko'p ma'noli grammatik kategoriyasining mavjudligi bilan tavsiflanadi. o'zbek va ingliz tillarida sifatdosh tarzida ifodalangan bo'lsa / birovning boshini aylantirmoq: ko'zga ko'z – ko'zga ko'z – o'zbek tilida boshga bosh. [6] Ayrim frazeologik birliklarni qiyoslash tarjima nazariyasida, frazeologiya nazariyasida, qiyosiy tipologik tadqiqotlarda frazeologik birliklarning lingvistik mansubligining turli jihatlariga asoslanadi. [8] Turli tillardagi frazeologik birliklarning funktsional-semantik o'zaro bog'liqligi solishtiriladigan frazeologik birliklarning umumiy yig'indisidagi semantik tarkibning o'ziga xosligini, funktsional-semantik o'ziga xoslikning kombinatsiyasini va to'liq frazeologik ekvivalentlarning ifodalanishini ko'rsatadi. Masalan: Tishgacha qurollangan - tishgacha qurollangan - tish tirnogigacha qurollangan. yoki jannatning ko'zi - samoviy ko'z. Yoki strukturaviy farqlarning ahamiyati, masalan: tosh yurak. Ingliz, o'zbek va rus tillarining qiyosiy frazeologik birliklari jihatining o'ziga xosligini hisobga olsak, umumiy frazeologik ma'nodagi farqlar ko'p qirrali qayta ko'rib chiqish natijasi bo'lishi mumkin. Yana bir sabab, bir xil umumiy ma'no fonida qo'shimcha semantik soylar paydo bo'lishi mumkin. Masalan:

ingliz tilidagi musbat ma'noli frazeologik birlik keep one's chin up (raise your nose) rus tiliga burunni burish frazeologik birligi sifatida tarjima qilish mumkin. (takabburlik bilan). Shuning uchun, qiyosiy frazeologik birliklarni sinchkovlik bilan o'rganish bilan bir qator boshqa sematik va birliklarni solishtirganda ekvivalentlik mezonlarini olish Haqiqiy ismlar va inglizcha bo'lmagan, rus bo'lmagan nomlar bilan frazeologik birliklar; masalan: Buridanning eshagi - Buridanning eshagi. Bunday frazeologik birliklar Evropa madaniyatining umumiyliigi bilan bog'liq, chunki ingliz va rus tillarida ikkala frazeologik birliklarning shakllanishiga qadimgi mifologiya va ko'plab frazeologik birliklarning manbasi bo'lgan Bibliya katta ta'sir ko'rsatdi. O'zbek tilida bunday frazeologik birliklar ingliz va rus tillariga nisbatan ifodalanmaydi. [3] Tillararo mustaqil qo'llanishda keng tarqalgan leksik-komponentli frazeologik birliklar. Masalan: bir boshini baland tut - boshini baland tut -boshini baland kutarib yurmoq. Biroq ekvivalentlik umuminsoniy psixofiziologik jarayonlarni metonimik ko'rib chiqish yoki tarixan o'rnatilgan madaniy va jamoaviy o'lchov bilan belgilanadi, keyin frazeologik strukturaviy-semantik ekvivalentlik juda yuqori bo'lishi mumkin emas. Masalan: tishini g'ichirlamoq - tishini g'ichirlamoq - g'ichirlamoq; two heads are better than one - one head is good, but two are better - bitta calla yahshi, ikkitashi undan ham yaxshi; to listen open-mouthed - listen with your mouth - o'g'zini ochib eshitmoq. Demak, frazeologik birliklarning lingvistik tomoni va funksional-semantik munosabati nisbatan avtonom birliklardir. Tillarning frazeologik ekvivalentlarining tipologiyasi ularning o'zaro ta'siriga asoslanadi, ular o'rtasida tarkibiy-semantik va funksional-semantik korrelyatsiya mavjud bo'lib, tarkibiy va funksional-semantik korrelyatsiya mavjud.

Xulosa qilib aytganda, bir tilning mohiyatini, millat tarixi, madaniyati va ma'naviyatini boshqa bir tilda aks ettirish o'ta nozik va mas'uliyatli ish. Buning uchun tarjimaning barcha usullari qatorida evvivalentsiz leksikaga ham muhim e'tibor berishimiz zarur.

Adabiyotlar:

1. Roizenzon L.I. Sintaksis va frazeologiya. //Sintaksis muammolari -Lvov, -1963, - S.49-50.
2. Shanskiy N.M. Zamonaviy rus tilining frazeologiyasi. -M., 1986. -S.
3. Kunin A.V. Zamonaviy ingliz tili frazeologiyasi-M.: 1986 15-24-betlar.
4. Molotkov A.P. Zamonaviy rus tilining frazeologiyasi. M.: 1979. 30-57-betlar.
5. Ogoltsev V.M. Rus frazeologiyasi tizimidagi barqaror taqqoslashlar. - L., 1978. - S. 25.
6. Raxmatullaev Sh. Uzbek tili frazeologizmlari larining isohli lugati Toshkent, 1982 yil
7. Mamatov A.E. O'zbek frazeologiyasi (quv qo'llanma). Toshkent, 2019 yil 8.
- Yo'ldoshev B., U.Rashidova. O'zbek frazeologiyasi (Bibliografik 1. Roizenzon L.I. Sintaksis va frazeologiya. //Sintaksis muammolari -Lvov, -1963, -S.49-50.